

MARUSZICS ERIK

A Nyilaskeresztes Párt tevékenysége Nagyszőlősen és Tiszaújlakon 1940–1944 között¹

ERIK MARUSZICS

Activities of the Arrow Cross Party in Nagyszőlős and Tiszaújlak Between 1940–1944

Keywords: Transcarpathian region; members of the Arrow Cross Party; Nagyszőlős (Vinohradyiv, Ukraine); Tiszaújlak (Vilok, Ukraine); extreme right-wing

DOI: <https://doi.org/10.61795/fssr.v26y2024i4.05>

Bevezetés

Az 1938/1939-es területi revíziókat követően a magyar szélsőjobboldali pártok kiterjesztették működésüket a visszacsatolt területekre is. Ungváron már 1938 decemberében még a katonai közigazgatás időszak alatt megalakult a Nemzeti Szocialista Magyar Párt – Hungarista Mozgalom (továbbiakban: NSZMP–HM) első Ung megyei alapszervezete. (Maruszics 2023a, 31. p.) Rövidesen – 1939 februárjában – Beregszászban is megszervezték az NSZMP–HM helyi csoportját.² Az NSZMP–HM mellett más szélsőjobboldali pártok is megjelentek a visszacsatolt területeken. Beregszászban és Beregdóban például a Festetics Sándor-féle Magyar Nemzetiszocialista Párt is elkezdett szervezkedni, a hatóságok által lefoglalt propagandaanyagok között pedig megtalálhatók a Meskó Zoltán-féle Magyar Nemzeti Szocialista Földműves és Munkáspárt plakátjai is.³ A későbbiekben némileg eredményesebb szervezőmunkát tudott kifejtetni az Egyesült Nemzeti Szocialista Párt (máskor Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt), s többek között Huszton, Beregszászban, Tiszaújlakon és Nagyszőlősen is alakultak alapszervezetei. Komolyabb és tartós eredményeket ellenben csak a hungaristák tudtak felmutatni.

1 A tanulmány elkészültét a Collegium Talentum programja támogatta.

2 Kárpátaljai Területei Állami Levéltár (KTÁL), Fond 185. op. 1. od.zb. 4. 1–2.

3 KTÁL, Fond 45. op. 1. od.zb. 1. 2.

A Teleki-kormány 1939. február 23-án betiltotta az NSZMP–HM működését, ezzel pedig lezárult a nyilas szervezkedés első szakasza a visszacsatolt területeken. Hubay Kálmán 1939. március 8-án Nyilaskeresztes Párt (a továbbiakban: NYKP) néven újrászervezte a mozgalmát. (Paksa 2013, 136. p.) A NYKP ezt követően több hullámban kezdett el ismételt szervezkedni a visszatért területeken: Bereg vármegyében 1939 nyarán, Ung megyében 1940 tavaszán, Máramarosban 1940 őszén. A Kárpátaljai Kormányzóság területén pedig olyan településeken alakultak alapszervezetei a NYKP-nak, mint Huszt, Ilosva, Szolyva vagy Ökörmező. (Maruszics 2022b, 27–28. p.) Ugocsa vármegyében 1940 folyamán kezdett el szervezkedni a mozgalom, de jelenlegi ismereteink szerint szignifikáns pártélet csak Nagyszőlősen és Tiszaújlakon folyt.

A tanulmány keretein belül a már említett két ugocsa-i település, Nagyszőlős és Tiszaújlak példáján keresztül szeretnénk bemutatni, milyen tevékenységet fejtett ki a NYKP és mivel igyekezett mozgósítani egy-egy lokális szintén. A kutatás során a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár gyűjteményének iratanyagai kerültek felhasználásra. A téma szempontjából különösen értékesek a 258.⁴ és 259.⁵ fondok, amelyek a NYKP-ra vonatkozó iratokat tartalmazzák. A Kárpátalja 1938 és 1944 közötti történetét feldolgozó munkákban többnyire csak említés szintjén foglalkoztak a magyarországi szélsőjobboldali mozgalmak helyi tevékenységével. Ezért is jelentős Simon Attila monográfiája, amelyben külön fejezetet szentel az első bécsi döntést követő politikai átrendeződésre, és magára a nyilasmozgalom megjelenésére a visszacsatolt területeken. (Simon 2014a) Mindenképpen fontos megemlíteni még Tilkovszky Loránt munkáját, mely mind Felvidék, mind pedig Kárpátalja szempontjából számos releváns adalékkal szolgál a NYKP szervezkedéséről az 1938 és 1941 közötti időszakban. (Tilkovszky 1967) Végezetül pedig Kosztyó Gyula 2021-ben megvédett disszertációjáról sem szabad megfeledkeznünk, mely a szélsőjobboldali mozgalmak 1944-es kárpátaljai tevékenységébe is betekintést nyújt. (Kosztyó 2021) A téma tanulmányozása során jól használhatók még a korabeli sajtótermékek: a *Magyarság*, a *Kárpáti Magyar Hírlap*, a *Kárpáti Híradó*, *Pesti Újság* stb.

A területi revíziók és Ugocsa vármegye

Ugocsa vármegye területe több szakaszban tért vissza a Magyar Királysághoz. Az 1938. november 2-án aláírt első bécsi döntés következtében 11 927 km²-t és több mint 1 millió lakost csatoltak vissza Magyarországhoz. Kárpátalja 21,1%-a került magyar közigazgatás alá, az új határvonal pedig a Legnye–Alsóimihály–Ungvár–Munkács–Tiszaújlak vonalon húzódott. (Fedinec 2015, 35. p.) Ugocsa megye visszacsatolt területeit – az 1938. december 17-én megjelent 9.330/938. sz. M. E. rendelet értelmében – Bereg vármegyével

4 Ugocsa vármegye alispánjának iratai.

5 Ugocsa vármegye főispánjának az iratai.

egyesítették. (Fedinec 1996, 369. p.) Bereg és Ugocsa k. e. e. vármegyék visszacsatolt részén három járást hoztak létre: a Beregszászit, a Munkácsit és a Tiszaújlakit, ezekhez összesen 73 település tartozott, s ide csatolták még a Vásárosnaményi járást is, ami további 24 Csonka-beregi községet jelentett. (Botlik 2005, 299. p.)

Az 1939 márciusában végrehajtott katonai akciót követően Kárpátalja teljes területe magyar közigazgatása alá került, és olyan települések tértek vissza a Magyar Királysághoz, mint Huszt, Técső, Visk vagy éppen Nagyszőlős. (Brenzovics 2010, 53. p.) A honvédség 12 147 km²-t foglalt vissza, ahol 496 ezer lakos élt, többségében ruszin nemzetiségűek. (Fedinec 2015, 82. p.) A visszafoglalt területek nagy részét viszont már nem illesztették be a magyar vármegyerendszerbe, hanem egy új közigazgatási egységet hoztak létre – a Kárpátaljai Kormányzóságot, amely három kirendeltséget foglalt magába: az Ungit, a Beregit és a Máramarosit. (Botlik 2005, 337. p.) Ugocsa vármegye területe tehát két közigazgatási egység között oszlott meg ekkor, Nagyszőlőst például átmenetileg a Kárpátaljai Kormányzóság Máramarosi kirendeltségéhez csatolták, ahol mint járásközpont funkcionált.⁶ (Molnár D. 2018, 44. p.)

A megye teljes területe végül a második bécsi döntést követően került vissza Magyarországhoz. A kéthatalmi döntés értelmében a Román Királyság 43 104 km²-t engedett át a Magyar Királyságnak, több mint 2 millió lakossal. (Ablonczy 2015, 47. p.) Az újabb területi revízió pedig közigazgatási változásokat is hozott a térségben. 1940. november 26-án a 7.800/1940. M. E. számú rendelettel Bereg és Ugocsa vármegyéket kettéválasztották.⁷ Az újonnan létrejövő önálló Ugocsa vármegye székhelye Nagyszőlős lett, a megyében pedig két járást hoztak létre: a Nagyszőlősi és Halmit. (Fedinec 2002c, 365. p.) A Nagyszőlősi járáshoz 20, a Halmihoz 28 település tartozott. A vármegye területe 894 km², lakossága 81 138 fő volt. (Molnár D. 2018, 46. p.)

1. táblázat. Ugocsa vármegye nemzetiségi megoszlása az 1941-es népszámlálás tükrében⁸

Nemzetiségek	A nemzetiségek számának megoszlása	A nemzetiségek arányának megoszlása
Magyar	49 844	61,43%
Német	444	0,54%
Román	11 425	14,08%
Ruszin	15 075	18,57%
Cigány	579	0,71%
Egyéb	3 771	4,67%

6 A Nagyszőlősi járáshoz 29 község tartozott ekkor.

7 *Kárpátaljai Közlöny*, 1940. november 24., 48. sz. 2. p.

8 1941. évi népszámlálás. Demográfiai adatok községenként. Országhatáron kívüli terület. Budapest, KSH, 1990, 320. p.

A legnagyobb lakosságszámmal rendelkező település a vármegyeközpont, Nagyszőlős volt, ahol több mint 13 ezer ember élt (13 331). Ebből – az 1941-es népszámlálási adatok szerint – 58,74% volt magyar nemzetiségű. Tiszaújlak a maga 3429 lakosságával a megyében az ötödik, a Nagyszőlősi járásban a harmadik (Királyháza volt a második) legnépesebb település volt. Tiszaújlakon a magyarság aránya közel 90%-os (89,99%).⁹ Mind a táblázatban lévő, mind az előbb említett adatokat némileg árnyalja, hogy a csehszlovák népszámlálással ellentétben 1941-ben a beszélt nyelvre kérdeztek rá, nem pedig a nemzetiségre, így például a zsidó lakosságot hozzászámolták a magyar nemzetiségűekhez. A vármegye 13,25%, Nagyszőlős 31,9%, míg Tiszaújlak lakosságának a 26,88% vallotta magát izraelita vallásúnak.¹⁰

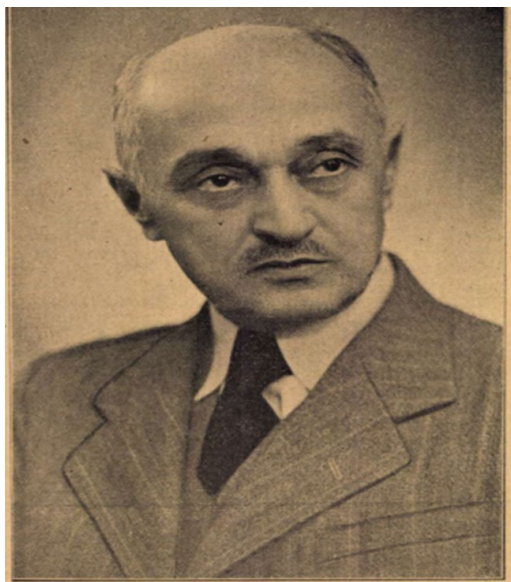
A közigazgatási változásokat követően nem került sor nagyobb tisztségviselői cserékre a vármegyében. A főispáni hivatalt továbbra is az a Siménfalvy Árpád töltötte be, aki már 1939. június 26. és 1940. november 16. között Ung, Bereg és Ugocsa k. e. e. vármegyék főispánja volt. Bereg és Ugocsa vármegye kettéválasztását követően pedig Ung és Ugocsa vármegyék főispánja lett, s a hivatalt egészen 1944 májusáig megtartotta. Új alispánt viszont Berettyóújfaluból kapott a megye, Végh József személyében.¹¹ A Nagyszőlősi járás főszolgabírója Ondrejovits László, míg a Halmié Koflanovics György lett.¹² Az alispáni tisztség kivételével valamennyi fontosabb közigazgatási pozíciót helyi, azaz Ugocsa vármegyei születésű személyek töltötték be. A vármegyét tehát nem uralták le az anyaországi tisztségviselők, és a regnáló kormányzat szellemiségét képviselő személyek kerültek döntéshozatali pozíciókba.

9 1941. évi népszámlálás. Demográfiai adatok községenként. Országhatáron kívüli terület. Budapest, KSH, 1990, 320. p.

10 Uo., 320. p.

11 *Belügyi Közlöny*, 1940. november 24., 52. sz. 1799. p.

12 Uo., 1804. p.

1. kép. Siménfalvy Árpád, Ung és Ugocsa vármegyék főispánja¹³

A nyilas szervezkedés Nagyszőlősen és Tiszaújlakon

A helyi mozgalmak szervezéséből az anyaországból érkező propaganda-szakemberek és országgyűlési képviselők is kivették részüket, így számos prominens nyilas megfordult a Felvidéken és Kárpátalján. Ezekről a látogatásokról rendszeresen be is számoltak a *Magyarság* hasábjain. A nyilas képviselők kárpátaljai és felvidéki látogatásai tulajdonképpen kampánykörutak voltak, mivel ekkor még készültek az 1940-re kitűzött pótválasztások megtartására a visszatért területeken.¹⁴ Mivel az 1939-es pünkösdi választások a szélsőjobb szemmel látható előretörését eredményezték (1935-höz képest csaknem megnégyszereztek a mandátumaikat) okkal reménykedhettek abban, hogy a pótválasztások során tovább tudnak majd erősödni az országgyűlésben. (Romsics 2017, 397. p.) Nem hiába sürgette Hubay Kálmán nyilas pártvezér is a visszatért területeken tartandó választások minél előbbi megtartását: „Itt megint az a halogatás és újra csak az a halogatás látszik, mely igazán nagy kérdésekben a végleges megoldások elől húzódózik, pedig ehelyett sürgősen gondoskodni kellett volna a kormánynak arról, hogy

¹³ A Máramaroszigeti Református Gimnázium Évkönyve, 1941–1942, 8. p.

¹⁴ 1939-ben a visszatért területeken nem tartották meg az országgyűlési választásokat. Bár megrendezésükről komoly közéleti vita folyt, végül az 1939. évi V. tc. 2. §-a alapján döntés született arról, hogy legkésőbb 1940 júniusáig a visszatért területeken is megtartják a választásokat.

a jogi kettősség leépítésével megszüntesse ezeknek a területeknek Corpus Separatum jellegét...” (Godzsák 2021, 109–111. p.)

Az Ugocsa vármegyében kifejtett szervezkedés szervesen illeszkedett a nyilasok azon törekvéséhez, hogy minél nagyobb társadalmi beágyazottságra tegyenek szert a visszatért területeken. A választásokra való készülés egyfajta versenyt teremtett a szélsőjobb kötelékein belül is. Erről tesz tanúbizonyságot Bodor Mártonnak, az Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt képviselőjének a „felvidéki” útja 1940 februárjában, amely során felkereste a beregszászi, a huszti, a nagyszőlősi, a tisaújlaki és a királyházai párttagokat. Bodor a látogatását követően egyébként elsősorban a huszti zsidóságot vette célba, s magát Husztot a Felvidék legnagyobb „zsidófészekének” nevezte.¹⁵ Rövidesen – 1940 áprilisában – már a NYKP képviselői, Lill János és ifj. Tatár Imre tetek látogatást Nagyszőlősen és Tisaújlakon.¹⁶ Komolyabb vetélkedésre azonban nem kerülhetett sor, mivel a választások megtartása az idő előrehaladtával végleg lekerült a napirendről, részint a választói névjegyzékek körül kialakult kaotikus állapotok, részint pedig a kormányzat passzivitása miatt. (Simon 2014a, 81. p.) Mindemellett a két párt 1940 őszén szövetségre lépett egymással. (Karsai 2016, 224. p.)

A levéltári források alapján Tisaújlakon 1940 novemberében alakult meg a NYKP helyi alapszervezete,¹⁷ és 1941 januárjában már 70 főt számlált a mozgalom. A párttagság összetétele igencsak vegyes volt, akadt köztük földbirtokos, kőműves, tisztségviselő, iparos, földműves stb.¹⁸ Nagyszőlősen 1940 februárjában¹⁹ kezdték el megszervezni a NYKP helyi szervezetét, de a párt hivatalosan végül csak 1941 augusztusában alakult meg. Magát a pártot a Magyar Nemzeti Párt (a továbbiakban: MNP) egykori tagjai szervezték meg, s párthelyiségüket is az MNP valamikori épületében rendezték be.²⁰ A NYKP-hoz csatlakozott hét²¹ olyan köztisztviselőben álló személy is, akik – a csehszlovák időszakban – a magyarság érdekében kifejtett tevékenységükért megkapták a Nemzetvédelmi Keresztet.²² A mozgalom szervezkedése 1941 folyamán lett intenzí-

15 *Magyarság*, 1940. február 15., 36. sz. 6. p.

16 *Magyarság*, 1940. április 24., 92. sz. 6. p.

17 A szervezkedés azonban már 1940 áprilisában elkezdődött. Erről bővebben lásd: *Magyarság*, 1940. április 24., 92. sz. 6. p.

18 KTÁL, Fond 259. op. 1. od.zb. 2. 1–2.

19 *Magyarság*, 1940. február 15., 36. sz. 6. p.

20 KTÁL, Fond 259. op. 1. od.zb. 14. 27.

21 Bogár József géplakatos, Rácz István műasztalos, Dudás József vendéglős, Handra János festékkereskedő, Dudás János mészáros és hentes, Fejér Balázs likörgyáros, Berky Zoltán vendéglős.

22 A Nemzetvédelmi Keresztet azok a személyek kaphatták meg, akik ellenállást tanúsítottak a Tanácsköztársasággal és a Magyarországot megszálló hatalmakkal szemben, vagy az elcsatolt területeken végig a magyar érdekek mellett harcoltak.

vebb, ezt tanúsítja a Nagyszőlősi járás főszolgabírójának a jelentése is: „Szervezkedésük azonban az egész járás területén nagyban folyik így különösen Tiszaújlakon igyekeznek táborukat növelni. Az elégedetlenséget úgynevezett suttagó propagandával igyekeznek a lakosság körében szítani.”²³ A szervezkedés során olyan közösségi helyeken kezdtek agitációba, mint a kocsmák, tánciskola, vagy a borbélyüzletek, ahol elsősorban a fiatalokat próbálták meg beszervezni.²⁴ A nagyszőlősi tagok közül két személy – Dudás János és Berky Zoltán – is vendéglátással foglalkozott, sőt az utóbbi személy vendéglője igencsak forgalmas helyen volt, a királyházai vasútállomáson.²⁵ Tiszaújlakon pedig egy borbélysegéd, Zsupik Jenő volt az egyik legfőbb szervező a Szabó testvérek (Szabó Mihály, Szabó Gyula és Szabó Katalin) mellett.²⁶

Az alispáni iratok szerint 1942 márciusában Nagyszőlősen 340-350 tagja volt a pártnak.²⁷ Tiszaújlakon 130-140 főt számlált a mozgalom ekkortájt, és működött női és ifjúsági tagozata is a településen.²⁸ A vármegye területén Fancsikán bizonyosan működött még a NYKP-nak alapszervezete,²⁹ de a körjegyző beszámolója csupán a párt szervezőiről tesz említést: „Tisztelettel jelentem, hogy a párttagok pontos létszámát bejelenteni nem tudom, mert adatok a rendelkezésemre nem állnak [...]”³⁰ Az alispán 1942. március 31-én körülbelül 470 (a fancsikai nyilas szervezőkkel együtt 474 fő) főre tette a NYKP tagjainak számát Ugocsa vármegyében.³¹ A mozgalom teljes megyei lefedettségét azonban nehéz megállapítani, mivel a közigazgatási szervek többnyire csak a vezető beosztásban lévő tagokról jegyeztek fel információkat. Másrészt a hatóságok gyakori szigorú fellépése miatt a nyilasok többsége titkolta párttagságát. Sokatmondó a Nagyszőlősi járás főszolgabírójának, Ondrejovits Lászlónak az egyik jelentése a kérdéssel kapcsolatban: „A lakosság a párttal szemben szimpatizál s ha a párt tagjai sorába be nem is lép nyíltan, azt mindenben támogatja.”³²

A választások elmaradása tehát nem jelentette azt, hogy a nyilasok beszüntették volna a tevékenységüket. Sőt, Nagyszőlőse például a budapesti pártközpontból érkezett egy propaganda-szakember: Joó Ferenc, aki ideiglenesen a településre is költözött.

23 KTÁL, Fond 259. op. 1. od.zb. 14. 40.

24 KTÁL, Fond 259. op. 1. od.zb. 14. 39.

25 KTÁL, Fond 259. op. 1. od.zb. 14. 1.

26 KTÁL, Fond 259. op. 1. od.zb. 14. 44.

27 KTÁL, Fond 258. op. 1. od.zb. 4. 45.

28 KTÁL, Fond 258. op. 4. od.zb. 142. 2.

29 Fancsika mellett még Királyháza és Tiszaújhelyen folyt hungarista szervezkedés, de a források alapján a párt hivatalosan egyik községben sem alakult meg.

30 KTÁL, Fond 258. op. 4. od.zb. 142. 18.

31 KTÁL, Fond 258. op. 4. od.zb. 142. 50.

32 KTÁL, Fond 259. op. 1. od.zb. 14. 39.

Joót azzal a céllal küldték a településre, hogy tagokat toborozzon a mozgalomnak.³³ A későbbiekben maga a pártvezér, Szálasi Ferenc is megfordult Nagyszőlősen. Siménfalvy Árpád főispán 1943. augusztus 13-án arról értesítette Ugocsa vármegye köztisztviselőit, hogy Szálasi Ferenc és Vajna Gábor augusztus 25-én Nagyszőlőstre látogatnak.³⁴ A fősolgabírói jelentés alapján végül csak a pártvezér érkezett a településre, ahol előadást tartott a helyi tagoknak, de komolyabb horderejű eseményre nem került sor „...ami a közrend szempontjából kifogásolható lett volna.”³⁵ 1943-ra a párt tagsága erősen megcsappant (ennek okairól később), erről tanúskodik az is, hogy a későbbi nemzetvezetőt csupán 25 fő fogadta a vizitje során.³⁶

A nagyszőlősi mozgalom megerősödéséhez nagyban hozzájárult, hogy a területi revíziót követően több gyár és üzem beszüntette tevékenységét (a tégl- és cseréptető-gyár, valamint a dohányüzem), ennek következtében pedig magas volt a munkanélküliség a településen.³⁷ A Magyar Kir. huszti határvidéki kirendeltség rendőrkapitánya is a rossz „szociális hangulatnak” tudta be a nyilasok előretörését. A közhangulatnak az sem tett jót, hogy Nagyszőlősen egy négygyermekes édesanya a kilátástalanság és szegénység miatt felakasztotta magát.³⁸

A háború kitörését követően pedig infláció, ellátási és beszerzési nehézségek jelentkeztek a községben: „A szociális elégedetlenséget a közellátási s beszerzési nehézségek, valamint a pénz vásárlóerejének csökkenése mellett az a körülmény is táplálja, hogy sokan éheznek, mert kevés a munkaalkalom.”³⁹ Az egész vármegye területén gondot okozott a zsírellátás megfelelő biztosítása, de a lábbeli is hiánycikk volt.⁴⁰ Nagyszőlősen 1943 decemberében például 800 cipőutalványt osztottak szét, de az igénylők többségének nem jutott, s a község vezetősége is kénytelen volt rangsorolni a jelentkezők között, így elsőbbséget élveztek a frontszolgálatot teljesítők, a nagycsaládok és a mezőgazdasági munkások. Szintén égető kérdés volt a tűzifahiány, melyet még decemberben sem sikerült megoldani.⁴¹

A közellátás és beszerzés körül kialakult nehézségeket tetézte, hogy a községi testület sem működött megfelelően: „A haladásra és fejlődésre rendkívül hajlamos Nagyszőlős község mai képviselőtestülete – amint azt egy ízben már közöltük – nem mutat

33 KTÁL, Fond 259. op. 1. od.zb. 14. 90–92.

34 KTÁL, Fond 259. op. 1. od.zb. 26. 1–2.

35 KTÁL, Fond 259. op. 1. od.zb. 869. 24.

36 Uo.

37 KTÁL, Fond 259. op. 1. od.zb. 14. 33b.

38 KTÁL, Fond 259. op. 1. od.zb. 14. 28.

39 KTÁL, Fond 259. op. 1. od.zb. 14. 27.

40 KTÁL, Fond 258. op. 1. od.zb. 869. 163.

41 Kárpáti Híradó, 1943. december 21., 288. sz. 8. p.

megfelelő érdeklődést a közügyek irányában, ezért a vármegye vezetősége a képviselőtestület felfrissítésére készül.”⁴² Az ügyintézés a katonai szolgálatra való behívás sem könnyítette meg, s Nagyszőlős közel fél éven keresztül jegyző és segédjegyző nélkül működött: „[...] e miatt nagy munkatorlódás és gyakori panaszok fordulnak elő.”⁴³ A nyilas propaganda pedig javarészt a közellátásban jelentkező problémákat kihasználva igyekezett elégedetlenséget szítani a településen, és minden nehézségért a helyi adminisztrációt tették felelőssé. A hatóságok nem véletlenül tartották megfigyelés alatt a kenyér-, a liszt- és a cukorelosztó helyeket, mivel potenciális veszélyt láttak abban, hogy a nyilasok a sorban állók körében kezdenek majd propagandába.⁴⁴

A nyilas szervezkedés és propaganda másik központi eleme a helyi zsidóság elleni hangulatkeltés volt. A trianoni országgrésszel ellentétben a zsidókérdést a visszatért területeken nem mint szociális vagy gazdasági kérdést közelítették meg, hanem hangsúlyosabb tényező volt a nemzethűség kérdése. (Bajcsi 2020, 26. p.) A magyarországi közélet (egy része) – Jaross Andor és körének hathatós közreműködésének köszönhetően – úgy állította be a felvidéki és kárpátaljai zsidóságot, mint akik elárulták a csehszlovák időszak során a magyarságot, és feltétel nélkül kiszolgálták az államhatalmat. (Bajcsi 2023b, 64. p.) A nyilasok ezzel szemben a kezdetektől fogva egy „alternatív zsidópolitikát” folytattak, amelynek keretein belül a visszatért területeken élő zsidóság teljes jogfosztását propagálták, s a revíziót követően érvénybe lépő zsidótörvényeket túl enyhének tartották.

A nagyszőlősi zsidóellenes propaganda részint a helyi nyilasoktól, részint pedig a már említett ifj. Tatár Imre országgyűlési képviselőtől eredt.⁴⁵ Tatár 1940. június 19-én interpellációban fordult Keresztes-Fischer Ferenchez a „Kárpátalján és a Felvidéken a zsidóság káros tevékenységének megszüntetése” tárgyban, melynek keretein belül két konkrét kérdést tett fel a belügyminiszternek: „1. Van-e tudomása a belügyminiszter úrnak arról, hogy Kárpátalján és a visszacsatolt Felvidéken a zsidóság a második zsidótörvény dacára, még mindig a magyarság tönkretételén dolgozik?” „2. Mójában van-e a miniszter úrnak olyan rendelkezést kiadni, amely által a zsidóságnak nem lesz tovább módja garázdálkodni?”⁴⁶ A képviselő június folyamán rövid időn belül már másodszor tett látogatást Ugocsa vármegye központjába, s „tapasztalatit” a képviselőházban is megosztotta. Tatár részletesen elkezdte sorolni, hogy a község egyes részein milyen arányban rendelkeznek üzlethelyiségekkel a zsidók és a keresztény magyarok: „A Horthy Miklós-úton 54 zsidó ház mellett csak négy kereszténynek van háztulajdona.

42 Uo.

43 KTÁL, Fond 258. op. 1. od.zb. 869. 28.

44 KTÁL, Fond 259. op. 1. od.zb. 14. 39.

45 KTÁL, Fond 259. op. 1. od.zb. 14. 27–28.

46 Képviselőházi napló, 1940 június 19., 304. p.

Ugyanakkor a Horthy Miklós-úton az összes üzletekből 59 zsidó, 19 keresztény. Egy másik utcában 36 zsidó üzlettulajdonos mellett csak 4 kereszténynek van üzletjoga. A Kisbazar-soron 14 zsidónak van üzlete és mellettük csak 11 keresztény kereskedőnek van üzlet joga. [...]”⁴⁷ Felszólalását heves közbeszólások kísérték a szélsőjobboldali képviselők részéről, akik egymás túllícitálva kiabálták be más kárpátaljai települések neveit, Rajniss Ferenc például az hangoztatta, hogy Beregszászban nem hajtották végre a zsidótörvényeket. Tatár végül nem kapott választ, sem a belügyminisztertől, sem pedig a kormány más tagjától, így nem sikerült vitát generálni a kérdéssel kapcsolatban. Bár a nyilasok megkísérelték napirenden tartani azt, és másnap már a Magyarországon sürgették a kormány választát, sikertelenül.⁴⁸

Nagyszőlősen viszont még 1942 februárjában is közszájon forgott, hogy a település főutcáján 60 üzlet volt a zsidók kezén, míg a keresztény magyarokén csupán 4-5, s a belügyminiszternek és a főispánnak tett rendőrkapitányi jelentések alapján – a lakosság körében – egyesek ténylegesen nem voltak elégedettek a zsidótörvények megtartásával.⁴⁹ Ami tehát nem sikerült országos szinten a nyilasoknak, azt sikerült elérniük helyben, nem kis kellemetlenséget okozva ezzel a főispánnak.

A nyilasok propagandája ugyanis olyannyira „jól sikerült”, hogy Siménfalvy Árpád kénytelen volt átjelenteni a belügyminiszternek, némiképp kozmetikázva a rendőrkapitány korábbi jelentésén. Megpróbálta bagatellizálni a nagyszőlősi mozgalom jelentőségét, és még azt is elrendelte, hogy írják össze, kik birtokolják az üzletek többségét a település központjában.⁵⁰ A főispán számos más kérdésben is vizsgálatot rendelt el, ilyen volt például a már említett öngyilkos édesanya ügye, aki a nyomozók megállapítása alapján „sorsával elégedetlen, ideges természetű volt, öngyilkosságot is azért követte el”.⁵¹ A főszolgabíró pedig arra a következtetésre jutott, hogy a nő egészen a házasságáig megfelelő egzisztenciával rendelkezett, hozzászokott a „jó ellátáshoz”, és csak a házasságát követően került rossz helyzetbe, végül pedig ezzel zárta a jelentését: „Ezekből kitűnőleg öngyilkossága nem a közélélmezés és közellátás hibája, mint ahogyan azt terjesztették.”⁵² Siménfalvy Árpád szintén „ideggyöngeségnek” tudta be a tragédiát, és erről így is számolt be Keresztes-Fischer Ferencnek. „Objektív” átjelentésében a főispán egyébként maga is beszámolt a dohányüzem, a téglá-, és cseréptetőgyár megszűnéséről az „államváltozás után”, és nem is véletlenül vetette fel, hogy újra kellene nyitni a téglagyárat: „Remélem, hogy a téglagyár működését újra fel tudom

47 Uo. 304–305. p.

48 *Magyarság*, 1940. június 20., 132. sz. 4. p.

49 KTÁL, Fond 259. op. 1. od.zb. 14. 27–28.

50 KTÁL, Fond 259. op. 1. od.zb. 14. 34.

51 KTÁL, Fond 259. op. 1. od.zb. 14. 29b.

52 KTÁL, Fond 259. op. 1. od.zb. 14. 30.

vétetni, esetleg a közjóléti szövetkezet bevonásával és ez bizonyos mértékben enyhíteni fogja a szociális feszültségeket.”⁵³

A főispán összességben csupán iparosok, kereskedők és volt kommunisták kocsmázó csoportosulásának nevezte a helyi nyilasokat. Ennek némileg ellentmond, hogy 1944 nyarán a mozgalom tagjai között egy főorvost, egy malomtulajdonost, valamint MÁV- és egészségügyi alkalmazottakat is találunk.⁵⁴ Sokatmondó az is, hogy Siménfalvy Árpád kénytelen volt a nyilvánosság felé is szólni, és azokat az állításokat, melyek szerint a zsidótörvények nincsenek megfelelően betartatva, egy *Kárpáti Híradónak* adott nyilatkozatában igyekezett cáfolni, amit a belügyminiszter figyelmébe is ajánlott. Siménfalvy Árpád az interjú során leginkább azt kívánta kihangsúlyozni, hogy a kérdés megoldását kézben tartják, s reagált a szélsőjobb kritikájára is: „Imrédy Béla pártja és különösen a Nyilaskeresztes Párt suttogó agitációra használhassa föl azt, hogy itt a végeken a zsidóság ügyei nem a jobboldali kormányzat szellemében nyernek elinté- zést.”⁵⁵

A nyilasok egyébként – a propaganda mellett – más jellegű provokatív antiszemita akciókat is végrehajtottak Nagyszőlősen. 1943 őszén például számos zsidó származású személy otthonát és üzlethelyiségét megrongálták, s több épület falára nyilaskeresztek festettek. Nyilas jelképek kerültek többek között az Ugocsa és a Duna Bank épületeire is, utalva ezzel arra, hogy azok zsidó befolyás alatt álltak.⁵⁶

A nyilasok és a helyi hatóságok viszonya

A mozgalommal szemben országos szinten számos ellenintézkedést foganatosítottak a regnáló kormányok. Több alkalommal felszámolták a mozgalom pártjait, máskor pedig a nyilas képviselők mandátumait semmisítették meg, vagy prominens tagokat zárattak börtönbe (Szálasi Ferenc, Hubay Kálmán, Málnási Ödön stb.). Gyakran a nyilvános lejáratástól sem riadt vissza a kormány, s médiafölényét kihasználva rendszeresen napirinden tartották a nyilasok kényes ügyeit. Ezzel szemben viszont a mozgalom orgánumait több alkalommal is betiltották. Továbbá rendelettel tiltották meg a köztisztviselők párttagságát. A mozgalom azonban az 1939-es választások alkalmával minden ellenintézkedés dacára az első számú ellenzéki csoporttá nőtte ki magát. (Paksa 2012b, 140. p.)

53 KTÁL, Fond 259. op. 1. od.zb. 14. 33b.

54 KTÁL, Fond 259. op. 1. od.zb. 14. 26.

55 *Kárpáti Híradó*, 1942. május 3., 100. sz. 3–4. p.

56 Kállay Miklós huszti látogatásáról bővebben lásd: *Kárpáti Magyar Hírlap*, 1943. november 8., 244. sz. 1. p.

Ugocsa vármegyében – ahogyan Nagyszőlősen és Tiszaújlakon is – többségben a regnáló hatalom bizalmasai kerültek pozícióba, akik értelemszerűen a kormányzat szellemiségét képviselték. Siménfalvy Árpád, bár kocsmázó kommunista csoportosulásnak nevezte a nagyszőlősi párttagokat, s a már említett Keresztes-Fischer Ferencnek címzett levelében próbálta bagatellizálni a mozgalom jelentőségét, eszközök tömkelegét használta fel velük szemben. A főispán például 1942 januárjában személyes befolyását latba vetve a Nemzetvédelmi Kereszt egyik káptalanjához, Aykler Domonkoshoz fordult avégett, hogy a korábbi MNP-tagokat betelerlje a Magyar Élet Pártjába (a továbbiakban MÉP): „Örömmel venném be mindnyájukat a Magyar Élet Pártjába és gondoskodnék arról, hogy mindenki mint megtérő bárányokat fogadja őket s a régebbi múlthoz megfelelő elhelyezkedésük legyen kormánypártunkban biztosítva.”⁵⁷ A főispán ugyanis attól tartott, hogy az MNP épületében berendezkedő nyilasok komolyabb hatást tudnak majd kifejteni a lakosság körében: „Ha ők mint vezetők visszalépnének mai pártjuktól, remény van rá, hogy az egész szervezet megszűnik, s egységesen egy tábort fogunk alkotni.”⁵⁸ Ezt támasztja alá az is, hogy a NYKP-ból esetlegesen kilépő tagoknak írásban és a nyilvánosság előtt fel kellett vállalniuk pártállásukat: „Írásbeli nyilatkozattal lépjenek be a MÉP-be, s a nyilvánosság előtt is jelentsék be politikai pártjukat és felfogásuk megváltoztatását.”⁵⁹ Végül erre csak egy személy, Berky Zoltán vállalkozott.⁶⁰ Ilyenfajta nyilvános „megkövetésre” máshol is akadtak példák. Beregszászban Zaharovics Béla tisztségviselő a *Kárpáti Magyar Hírlap*ban jelentette be a pártból való kilépését „A Nyilaskeresztes pártból azért léptem ki, mert sem a párt elvei, sem pedig módszerei nem egyeztethetők össze felfogásommal.”⁶¹ A nagydobronyi nyilas református lelkészt, Gönczy Pált az egyház ítélte nyilvános megkövetésre és 100 pengő bírságra.⁶² Az alábbi esetek nem csupán nyomásgyakorlásról szóltak, hanem egyben a nyilvánosság felé is üzentek: azok, akik az állam kenyerét eszik, nem folytathatnak ellenzéki politikát.

A főispán más esetekben is felhasználta személyes befolyását, hogy fellépjen a NYKP tagjaival szemben. Tiszaújlakon két Futura⁶³-alkalmazott, Homoki László és Boros József ellen indítottak nyomozást a hatóságok. E két személy jelentőségét abból a szempontból is érdemes lehet talán kiemelni, mivel a magyarországi szélsőjobboldali ideológia egyik közvetítő csatornája nem más volt, mint az anyaországból érkező tiszt-

57 KTÁL, Fond 259. op. 1. od.zb. 14. 2b.

58 KTÁL, Fond 259. op. 1. od.zb. 14. 3.

59 KTÁL, Fond 259. op. 1. od.zb. 14. 2b.

60 KTÁL, Fond 259. op. 1. od.zb. 14. 75.

61 *Kárpáti Magyar Hírlap*, 1940. november 5., 252. sz. 4. p.

62 Az Ungi Református Egyházmegye jegyzőkönyve, 75. sz. 1941., 112. p.

63 Magyar Szövetkezeti Központok Áruforgalmi Részvénytársasága.

ségviselők. Homoki László a NYKP járási vezetője, míg Boros József a tiszaujlaki csoportvezetője volt, és mindkét férfi a trianoni területről érkezett Tiszaújlakra.⁶⁴

Siménfalvy Árpád levélben kereste fel a Futura vezérigazgatóját, Darányi Bélát. Levelében pedig arra kérte Darányit, hogy mentse fel a szolgálat alól Homokit és Borost, vagy helyezték át őket egy többségében románok által lakott településre. Kérését azzal indokolta, hogy ha a két férfit továbbra is hagyják szabadon tevékenykedni, akkor a MÉP nem fog tudni megerősödni Tiszaújlakon: „Tekintettel arra a sokoldalú összeköttetésre és érintkezésre, amely megbízásuk folytán rendelkezésükre áll, nevezettek Tiszaújlakon nem hagyhatók.”⁶⁵ A Futura kihallgatta az ügyben a két alkalmazottját, akik arra panaszkodtak, hogy: „ellenük kereskedelmi működésüket megbénítani célzó hajsza indult”, ugyanakkor tagadták a párttagságukat. Darányi jótállt a két férfiért, és személyes meghallgatást kért nekik a főispánnál.⁶⁶

Homoki László és Boros Ferenc végül elismerték a párttagságukat, azt azonban tagadták, hogy bármiféle tisztséget viseltek volna a mozgalmon belül, s állításuk szerint „feletteseink kívánságára” 1941. január 28-án ki is léptek pártból.⁶⁷ Az iménti esetnek két aspektusát érdemes kiemelni: az egyik, hogy a hatóságok miképpen próbálták meg elszigetelni azokat a személyeket, akiket megbízhatatlannak tartottak. Egyszerűen kiemelték őket a környezetükből, ezzel is gyengítve az általuk támogatott mozgalmakat. A másik a kérdés egzisztenciális vonzata. A törvény értelmében 1941-ben már nem volt tilos a párttagság, csupán a párttiszttség betöltése, így akár maradhattak volna a mozgalom soraiban, mégis inkább elhagyták azt, nehogy veszélybe sodorják megélhetésüket. Komoly teher volt, ha valakit megbélyegzett a helyi hatalom azzal, hogy nyilas párttag vagy szimpatizáns, s ezt sokan nem is vállalták, még a gyanút sem. Erre jó példa Párduc Rezső tiszaujlai református lelkész esete, aki egy ismeretlen személynek címzett levelében arról panaszkodott, hogy úgy került a főispán látókörébe, mint a nyilasmozgalom tagja. A lelkész hevesen tiltakozott a felmerülő pletykákkal szemben, mindent tagadott, sőt sértetten reagált: „Erre az ostoba vádra annyit kell megjegyeznem, hogy mind mai napig a Magyar Élet pártjának vagyok a tagja és mégpedig a választmányi tagja. Nem értem tehát, hogy lehetnek kétségei öméltóságának egy református lelképásztort illetőleg.”⁶⁸ Párduc végezetül azzal zárta a levelét, hogy teljesen visszavonul a politizálástól: „Intézzék az Ország dolgát azok, akiket erre felhatalmazott az Isten.”⁶⁹

64 KTÁL, Fond 259. op. 1. od.zb. 2. 1–2.

65 KTÁL, Fond 259. op. 1. od.zb. 2. 3.

66 KTÁL, Fond 259. op. 1. od.zb. 2. 9.

67 KTÁL, Fond 259. op. 1. od.zb. 2. 12.

68 KTÁL, Fond 259. op. 1. od.zb. 2. 13.

69 KTÁL, Fond 259. op. 1. od.zb. 2. 13b.

A helyi közigazgatási szervek kezében akadtak más „alternatív módszerek”, amelyekkel nyomást gyakorolhattak a nyilasmozgalom tagjaira. A visszatérő magyar hatalomnak szüksége volt a megbízható és tapasztalt köztisztviselőkre, akik hajlandóak voltak nyíltan képviselni a kormányzat szellemiségét a visszacsatolt részekben. Ezért úgynevezett igazoló bizottságokat állítottak fel, hogy kiszűrjék a nemkívánatos elemeket a közszférából. A helyi elitnek is megvolt a maga célja a vizsgálatokkal: egyrészt, hogy azokat juttassák közhivatalnoki állásokhoz, akik a csehszlovák időszak során elvesztették egzisztenciájukat, másrészt viszont, hogy egykori politikai ellenfeleiket ellehetetlenítsék. A nemzethűségi igazolás megléte nagy jelentőséggel bírt, mivel ennek a függvénye volt, hogy egyesek megtarthatták-e állásukat vagy éppen sikerül-e hivatalhoz jutniuk. Nem kizárólagosan csak a közalkalmazottakat világították át, hanem a nyugdíjasokat, özvegyeket, árvákat, lelkészeket, sőt az igazolás meglétéhez kötötték az iparendélyek kiadását is. (Simon 2018b, 240–254., 248. p.)

Az első bécsi döntéssel visszatért területeken általában arra voltak kíváncsiak a bizottságok, hogy az igazolandó személyek a csehszlovák időszak során magatartásukkal nem ártottak-e a magyar és ruszin nemzetiségeknek, nem-e vettek részt a „kommunizmusban”,⁷⁰ s politikailag nem voltak-e terhelhetők.⁷¹ Az 1939-ben visszatért területeken már nemcsak a csehszlovák, hanem az „ukrán megszállás”⁷² időszakát is figyelembe vették: „a cseh és ukrán megszállás alatt magyarellenes tevékenységet nem folytatott.”⁷³ A vizsgálat egyes káderek esetében csak formalitás volt, ha korábban valamelyik magyar pártot támogatták, s ez vonatkozott a helyi elitre vagy hozzátartozóira is. Ifj. Perényi Zsigmondnak is át kellett esnie például a vizsgálatokon, amelyen természetesen gond nélkül átment: „Az elszakított területen élő magyarság állandó támogatója és a magyar ügy kitartó harcosa. Minden tekintetben magyar hazafi.”⁷⁴

A vizsgálatok során ugyanakkor számos visszaélés és hiba történt, ami végül oda vezetett, hogy a visszatért észak-erdélyi és délvidéki területeken már nem folytatták le az igazolási eljárásokat. (Csilléry 2014, 33. p.) Döntő többségben a vizsgálatok 1939 és 1940 között véget értek, bár egy-egy ügy akár 1942-ig is elhúzódhatott. Érdemes azt is megjegyezni, hogy bár a bizottságok 1942-ben beszüntették tevékenységüket, a nemzethűség mint fogalom s a „vizsgálatok eredményei” bizonyos értelemben továbbra is

70 A „kommunizmus” kifejezés alatt egyrészt a Csehszlovákia Kommunista Pártjában (vagy annak érdekében) kifejtett tevékenységet, másrészt a Tanácsköztársaság időszaka alatt tanúsított magatartást vizsgálták.

71 KTÁL, Fond 67. op. 1. od.zb. 966. 1–4.

72 Az „ukrán megszállás” kifejezéssel Avgusztin Volosin regnálását illeték Kárpátalja azon részén, amely az első bécsi döntést követően még a Cseh-Szlovák Köztársaság kötelékében maradt.

73 KTÁL, Fond 272. op. 1. od.zb. 99. 17.

74 KTÁL, Fond 272. op. 1. od.zb. 99. 14.

használatban maradtak. A Kárpátaljai Területi Állami Levéltár iratanyagának áttekintése során számtalanszor találkozhatunk a „nemzethűség” és a „nemzethűségi bizonyítvány” fogalmakkal a későbbiekben is, különösen a tisztségviselői kérdéseknél, de az állambiztonsági szempontból megbízhatatlannak bélyegzett személyek esetében is.

A 272. fond iratai között fellelhető anyagok újabb adalékokkal szolgálhatnak a nemzethűségi vizsgálatok történetéhez, egyben betekintést engednek abba, hogy az államhatalom helyi exponensei miképpen kívánták azt felhasználni a szélsőségek ellen. 1941 és 1942-ben Nagyszőlősen már a NYKP-tagság vagy a „nyilas kinyilatkoztatás” is kizáró szempont volt az iparengedélyek kiadásánál.⁷⁵ Nem nehéz észrevenni, hogy a vizsgált szempontok mindig aszerint változtak, hogy kiben látták a legnagyobb veszélyt: kommunisták, esetleg az ukrán mozgalom egykori támogatói, vagy a későbbiekben a nyilasok. Ez egyben azt is jelentette, hogy a nyilasmozgalom tagjai egy polcra kerültek a kommunistákkal. A párttagság pedig akár egzisztenciavesztéssel is járhatott, ami sokakat elrettenthetett a mozgalomtól. Megváltoztak a vizsgálatok keretei is. Nem több tagból álló bizottságok hoztak döntést, és az igazolandó személyek nevét sem hozták nyilvánosságra. A főispán csak Nagyszőlős főjegyzőjének küldte ki az iparengedélyért folyamodó személyek névsorát, aki egyéni vizsgálatot folytatott le a kérdésben.⁷⁶ Bár az eddigiek során feltárt források alapján nem találtunk olyan személyt, aki ne felelt volna meg a felvázolt szempontoknak, de az mindenképpen jelzésértékű, hogy egyes kérdések terén negatív megkülönböztetés érhetette a NYKP tagjait a hatóságok részéről.

A mozgalom elleni intézkedések során általánosnak volt mondható Ung, Bereg és Ugocsa vármegyék területén is, hogy a hatóságok bezáratták a NYKP párthelyiségeit, vagy legalábbis megkísérelték bezárásukat. A párthelyiségeknek meg kellett felelniük bizonyos szempontoknak: közegészségügyi, közrendészeti, tűzvédelmi és a háború éveitől a légoltalmi kritériumoknak is. Ha ezek nem voltak adottak, akkor a hatóságok nem engedélyezték tovább a párthelyiség használatát. A párthelyiségek állapotának felmérését általában egy háromtagú bizottság végezte, amely a tisztiorvosból, a körjegyzőből és a csendőrség képviselőjéből állt. Mondanunk sem kell, hogy mivel a bizottság tagjai a hatalom emberi közül kerültek ki, történtek visszaélések, s egyes esetekben akkor is elrendelték a párthelyiség bezárását, ha az minden szempontnak megfelelt. (Maruszics 2023a, 40–42. p.)

A párthelyiségek felszámolásának megvolt a maga célja, a hatóságok ugyanis ezáltal akarták illegalitásba kényszeríteni a mozgalom tagjait. A belügyminiszter 11.449/1941. VII. res. számú rendeletének értelmében a politikai pártok kizárólag saját helyiségekben működhettek, és ott is csak szűk körben, adminisztrációs kérdé-

⁷⁵ KTÁL, Fond 272. op. 1. od.zb. 337. 1–21.

⁷⁶ KTÁL, Fond 272. op. 3. od.zb. 58. 1–29.

sekben tarthattak megbeszéléseket, maga az összejövetel nem ölthetett „gyűlési jelleget”.⁷⁷ Tehát a párthelyiségek bezárását követően nem tudtak legalisan összegyűlni a tagok. Ha pedig új párthelyiséget akartak nyitni, akkor össze kellett hívniuk egy alakuló közgyűlést, amit a helyi szerveknek is be kellett jelenteniük. A hatóságok azonban a 8120/1939. M.E. sz. rendeletre hivatkozva, amely a gyülekezési jog korlátozásáról szólt, gyakran megtiltották az alakuló közgyűlések létrejöttét. Tiszaújlakon a főszolgabíró 1942 januárjában rendelte el a NYKP párthelyiségének „kilakoltatását”, Nagyszőlősen viszont problémába ütközött. A MNP épületében berendezkedő nyilasokat – tartva a közvéleménytől – a főszolgabíró nem merte kiköltöztetni: „az erőszakos beavatkozásnak még a látszatát is kerülni akarván a helyiséget betiltani nem akartam, már csak azért sem, mert ugyanezen helyiségben volt a cseh megszállás alatt a magyar nemzeti párt és ha betiltanánk, a nyilvánosság előtt kihasználnák ellenünk, hogy a csehek ugyanezen a helyiségben engedélyezték a magyar párt működését és mi azt a részükre betiltjuk.”⁷⁸

A párt helyzete országos szinten már 1941-ben megingott, ez részint a Teleki-kormány erélyes fellépésének volt betudható, amely minden lehetséges módszerrel nyomást gyakorolt a nyilasokra, másrészt pedig a nyilasegység felbomlásának. 1941 szeptemberében Pálffy Fidél és más befolyásos politikusok kiléptek a NYKP-ból és újrászervezték a Magyar Nemzetiszocialista Pártot. (Karsai 2016, 237. p.) A nyilasegység felbomlása ekkor még nem érintette a helyi szervezeteket. Ezt igazolja az is, hogy 1941 októberében 79 helyi alapszervezet fogadott nyilvánosan hűséget Szálasi Ferencnek, amiről még egy közös nyilatkozatot is megfogalmaztak a *Pesti Újság*ban: „Szálasi Ferenc pártvezérünk iránt töretlen hűséggel viseltetünk s az ő útját követni fogjuk.”⁷⁹ A pártszakadás azonban rövidesen Bereg és Ugocsa vármegyékben is végbement, s 1942 májusában 74 helyi szervezet lépett ki a NYKP-ból és lépett át a Magyar Nemzetiszocialista Pártba.⁸⁰

A NYKP helyzetét nehezítette az is, hogy Imrédy Béla 1940. október 4-én megalakította saját mozgalmát, a Magyar Megújulás Pártját. Imrédy pártja legalább 21–23 képviselőt tömörített, akik mind befolyásos tagjai voltak a politikai életnek. (Sipos 1999, 30–36. p.) Nem sokkal később Pálffy és Imrédy szövetségre léptek egymással, és létrehozták a Magyar Megújulás Nemzetiszocialista Pártszövetséget, amely egészen 1944 májusáig fennállt. A Pártszövetség lett a legnagyobb ellenzéki frakció az országgyűlésben, és számos tapasztalt politikust és újságírórt nyert meg magának, a nyilasok kárára. (Paksa 2013, 234. p.) A Magyar Megújulás Pártja Ugocsa vármegyében is

77 KTÁL, Fond 259. op. 1. od.zb. 14. 4.

78 KTÁL, Fond 259. op. 1. od.zb. 14. 18.

79 *Pesti Újság*, 1941. október 7., 229. sz. 3. p.

80 *Magyarság*, 1942. május 20., 113., sz. 5. p.

elkezdett szervezkedni 1942 folyamán, és számos községben alakultak alapszervezetei.⁸¹ E tényezők összessége végül helyi szinten is éreztette hatását. Tiszaújlakon azt követően, hogy a pártvezetőt behívták frontszolgálatra, 1943-ban megszűnt a mozgalom.⁸² Nagyszőlősen bár nem sikerült felszámolni a pártot, de az erősen stagnált. A Nagyszőlősi járás főszolgabírója 1944 februárjában egy a főispánnak küldött jelentésében például arról számolt be, hogy a párt nem fejtett ki „különösebb” tevékenységet.⁸³

Magyarország német megszállását követően sem folyt komolyabb szervezkedés a megyében, ezzel szemben Ung és Bereg vármegyékben valamennyi szélsőjobboldali párt fokozta a jelenlétét, és igyekezett mozgósítani. Nagyszőlősen 1944 júniusában a tagság csupán magánlakásokban tartott gyűléseket, de nyilvánosan nem folytattak propagandát.⁸⁴ A későbbiekben erre már nem is volt meg a lehetőségük, ugyanis a Lakatos-kormány 1944. augusztus 24-én felfüggesztette a pártok működését, így az NYKP is illegalitásba kényszerült az egész ország területén. Az Északkeleti Hadműveleti Területen pedig a rendőrség erőszakkal oszlatta fel a miniszterelnök rendeletét figyelmen kívül hagyó pártokat.⁸⁵ Az októberi nyilas hatalomátvétel kevésbé érinthette a helyi politikai életet, mivel a Vörös Hadsereg október 25-én bevonult Nagyszőlőstre. (Oficinszkij 2010, 217. p.)

Összefoglalás

A Nyilaskeresztes Párt Ugocsa vármegyében történő szervezkedése szervesen illeszkedett a mozgalom azon törekvéséhez, hogy minél nagyobb társadalmi bázisra tegyenek szert a visszatért területeken. Jelentősebb hatást azonban csak két településen tudtak kifejteni, Nagyszőlősen és Tiszaújlakon. Mind a nagyszőlősi, mind pedig a tiszaujlaki szervezetek megerősödéséhez nagyban hozzájárultak a revíziót követően kialakult gazdasági nehézségek, s az ebből adódó társadalmi elégedetlenség teret nyitott a mozgalomnak. A nyilas propaganda három kérdés köré épült: a gazdasági nehézségek, a köztisztviselők alkalmatlansága és a zsidókérdés. A mozgalom törekvéseit – különösen az 1940 és 1942 közötti időszakban – nem lehet sikertelennek nevezni, ezt támasztja alá, hogy a pártnak Nagyszőlősen 340-350, míg Tiszaújlakon 130-140 tagja volt. Ami

81 Ugocsa vármegye területén a következő településeken működött alapszervezete a Magyar Megújulás Pártjának: Feketeardó, Batár, Túrterebes, Csedreg, Fancsika, Salánk, Tekeháza, Tiszaújlak és Nagyszőlős. 1942 márciusára Nagyszőlősen 50-60 személyt sikerült is beszerveznie a mozgalomnak, de komolyabb eredményeket nem tudtak elérni, erről bővebben lásd: KTÁL, Fond 258. op. 4. od.zb. 142. 1–37.

82 KTÁL, Fond 258. op. 4. od.zb. 142. 55.

83 KTÁL, Fond 259. op. 1. od.zb. 14. 24.

84 KTÁL, Fond 259. op. 1. od.zb. 14. 26.

85 Az Őslakó, 1944. szeptember 3., 35. sz. 1. p.

elsőre nem tűnhet soknak, de ha összevetjük például Nagyszőlőst a 67 ezres Kassával, ahol 1939 tavaszán 900 tagja volt a pártnak, akkor ez némileg árnyalhatja véleményünket. (Simon 2014a, 74. p.) A mozgalomnak mindazonáltal megvoltak a korlátjai is, ez részint a vármegyei szervezkedés kapcsán is visszatükröződött, hiszen Ugocsában közel sem volt olyan lefedettsége a pártnak, mint Ung vagy Bereg vármegyékben. (Maruszics 2023a) A terjeszkedés gátja s a nagyszőlősi és tiszaujlaki alapszervezetek hanyatlása egyrészt a mozgalom országos szinten való meggyengülésének tudható be, de ennél is hangsúlyosabb volt a helyi hatóságok fellépése a párttal szemben. A nyilas-ellenes intézkedések mögött egyértelműen Siménfalvy Árpád állt, aki akárcsak Ung, úgy Ugocsa vármegye területén sem tűrte el a szélsőjobboldali törekvéseket. A párthelyiségek bezárása (vagy az arra tett kísérletek), a hatósági nyomásgyakorlás a vezető párttagokra – mind hozzájárultak ahhoz, hogy a párt 1943-ban megszűnt Tiszaújlakon. Nagyszőlősen bár nem sikerült felszámolni a mozgalmat, de az a német megszállását követően sem tudott már komolyabb hatást kifejteni.

Irodalom

Levéltári források

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL) 45. fond – Ung vármegye alispánjának iratai;
 KTÁL, 67. fond – Beregszász megyei város polgármesterének iratai;
 KTÁL, 185. fond – A beregszászi járás főszolgabírájának iratai;
 KTÁL, 258. fond – Ugocsa vármegye alispánjának iratai;
 KTÁL, 259. fond – Ugocsa vármegye főispánjának iratai;
 KTÁL, 272. fond – A nagyszőlősi körjegyzőség iratai.

Publikált források, kordokumentumok

A Máramaroszigeti Református Gimnázium Évkönyve, 1941–1942
 Az Ungi Református Egyházmegye jegyzőkönyve, 75. sz. 1941
Belügyi Közlöny, 1938, 1939, 1940
 Fedinec Csilla 2002. *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája, 1918–1944*. Dunaszerdahely, Lilium Aurum Könyvkiadó.
Kárpátaljai Közlöny, 1940
Képviselőházi napló, 1940. június 19.
 1941. évi népszámlálás. Demográfiai adatok községenként. Országhatáron kívüli terület. Budapest, KSH, 1990.

Korabeli sajtó

Az Őslakó, 1939
Magyarság, 1940, 1942
Kárpáti Magyar Hírlap, 1939, 1940

Kárpáti Híradó, 1942, 1943

Pesti Újság, 1941

Szakirodalom

Ablonczy Balázs 2015. *A visszatért Erdély 1940–1944*. Budapest, Jaffa Kiadó.

Botlik József 2005. *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján I. Magyarok, ruszinok, csehek és ukránok 1918–1945*. Nyíregyháza, Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke.

Brenzovics László 2010. *Nemzetiségi politika a visszacsatolt Kárpátalján 1939–1944*. Ungvár, Kiadja a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség.

Fedinec Csilla 2015. *A Magyar Szent Koronához visszatért Kárpátalja 1938–1944*. Budapest, Jaffa Kiadó.

Karsai László 2016. *Szállasi Ferenc. Politikai életrajz*. Budapest, Balassi Kiadó.

Kosztó Gyula 2020. *Kárpátalja, mint Északkeleti Hadművelési Terület (1944)*. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar. Doktori (PhD) értekezés.

Maruszics Erik 2022. *A Nyilaskeresztes Párt tevékenysége Ung, Bereg és Ugocsa vármegyékben 1938 és 1944 között*. Beregszász, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék. (MA) diplomamunka.

Molnár D. István 2018. *Perifériáról perifériára. Kárpátalja népessége 1869-től napjainkig*. Budapest, MTA TK Kisebbségkutató Intézet–Kalligram.

Oficinskij Román 2010. *Kárpátalja kérdése a második világháború végén, 1944–1945*. In Fedinec Csilla–Vehes Mikola (szerk.): *Kárpátalja 1919–2009. Történelem, politika, kultúra*. Budapest, Argumentum Kiadó–MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, 209–216. p.

Paksa Rudolf 2012. *A magyar szélsőjobboldal története*. Budapest, Jaffa Kiadó.

Paksa Rudolf 2013. *Magyar nemzetiszocialisták. Az 1930-as évek új szélsőjobboldali mozgalma, pártjai, politikusai, sajtója*. Budapest, Osiris Kiadó.

Romsics Ignác 2018. *A Horthy-korszak*. Budapest, Helikon Kiadó.

Simon Attila 2014. *Magyar idők a Felvidéken 1938–1945. Az első bécsi döntés és következményei*. Budapest, Jaffa Kiadó.

Sipos András (szerk.) 1999. *Imrédy Béla a vádlottak padján*. Budapest, Osiris Kiadó–Budapest Főváros Levéltára.

Tilkovszky Loránt 1967: *Revízió és nemzetiségi politika Magyarországon 1938–1941*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Tanulmányok és szakkikkek

Bajcsi Ildikó 2020. *Nemzethűség és őrségváltás. A komáromi zsidóság diszkriminációja (1938–1941)*. *Clio Műhelytanulmányok*, 11. sz.

Bajcsi Ildikó 2023. „Az új életnek útjában áll a zsidóság”. Jaross Andor és a zsidókérdés (1938–1940). *Clio Műhelytanulmányok*, 1. sz.

Csilléry Edit 2014. *A nemzethűség jelentése a felvidéki és kárpátaljai igazolási eljárások során*. *Magyar Kisebbség. Nemzetpolitikai Szemle*, 19. évf. 1. sz. 7–39. p.

- Fedinec Csilla 1996. Kárpátalja közigazgatása és tanügyigazgatása 1938–1944 között. *Magyar Pedagógia*, 96. évf. 4. sz. 367–375. p.
- Godzsák Attila 2021. Egy választójogi törvény, ami alapján sosem volt választás – az 1939. évi XVIII. törvénycikk a Magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki területeken és a Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai területen országgyűlési képviselők választásáról. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 23. évf. 3. sz. 105–129. p.
- Maruszics Erik 2023. Nyilasmozgalom Ung vármegyében 1938 és 1944 között. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 25. évf. 2. sz. 27–52. p.
- Simon Attila 2018. A magyar közigazgatás bevezetésének ellentmondásai az első bécsi döntés által visszakapott felvidéki területsávon. *Pro publico bono – Magyar Közigazgatás*, 1. sz. 240–254. p.

ERIK MARUSZICS

ACTIVITIES OF THE ARROW CROSS PARTY IN NAGYSZŐLŐS AND TISZAÚJLAK BETWEEN 1940–1944

After the territorial revision, the extreme right-wing movements in the Kingdom of Hungary almost immediately expanded their activities to the returned territories. For a long time only the Arrow Cross Party (Nyilaskeresztes Párt) managed to do any serious organizing work among local society, and it was the only party in Hungary that was able to compete with the United Hungarian Party (Egyesült Magyar Párt) and later the Party of Hungarian Life (Magyar Élet Pártja) in the period 1938–1941. The movement began to organise in the Ugocsa county in 1940, but only in Nagyszőlős and Tiszaújlak was the party life more considerable. Thus, in the course of this study, we have attempted to provide an insight into the operation and activities of the Arrow Cross Party in Nagyszőlős and Tiszaújlak with the help of documents and other available sources in the Berehovo section of the State Archives of Transcarpathian Oblast.